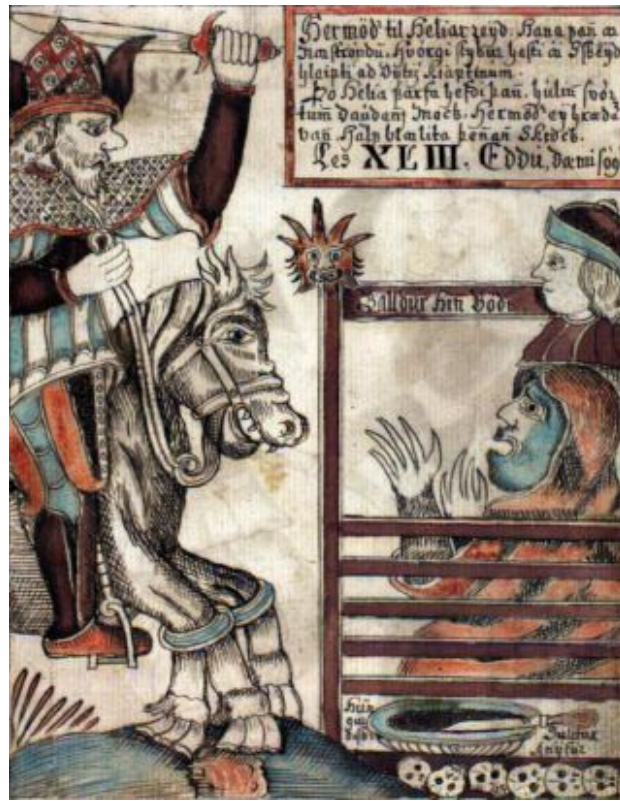

Гель (міфологія)

Гермод перед Гель. Художник Дж. Ч. Доллман, ілюстрація з книги Guerber H. A. Myths of the Norsemen from the Eddas and Sagas. London : Harrap, 1909. P. 210.

Гермод, Бальдр і Гель. Ілюстрація з ісландського рукопису Улавюра Брінельвссона, 1760

Готландська поминальна стела з Гуннінге (повіт Клінте), 8 ст. Традиційно трактують як сцени з епосу про Сіґурда, інша версія — сюжет про посмертну подорож, де Вальгалла — згори, повсякдення Гель — долу

Гель, Хель (Гелла; давньосканд. *hel*) — назва краю померлих у міфології вікінгів (ширше — у стародавніх германців) та ім'я володарки цього краю. Фразеологізм «Рушив до краю Гель» (Гельгейму) прочитують і як топонім, і як вказівку на приналежність («чий край»). Край Гель вважали одним із міфічних Дев'яти світів. У зрілих віруваннях доби вікінгів протиставлений Вальгаллі.

Зміст

- 1 У міфології
- 2 Етимологія
- 3 Полемічні аспекти
- 4 Додатково
- 5 Джерела
- 6 Література
- 7 Автор ВУЕ
- 8 Важливо!

У міфології

За переказами північан, терени краю смерті — прохолодні, вологі та імлісті. Імлу назагал вважали рисою непевного простору чудовиськ і тролів Ніфльгейму, і саме край Гель сусідив з ними у міфічній топології.

Володарку краю називали і богинею, й велеткою; описували як високу та похмуру, з обличчям наполовину синім, наполовину — наче сира плоть. У класичних еддичних переказах Гель є донькою бога Локі та велетки Анґрбоди (батьків трьох наймогутніших світових монстрів). Відповідно, її братами постають «Світовий Змій» Йормунґанд та «Вовк» Фенрір. Спільно вони мають взяти участь у руйнуванні всесвіту за Раґнареку.

Вікінги вірили, що бенкетні столи Вальгалли доступні лише тим, хто загине від ворожої зброї, не випустивши власну з рук. Натомість всі, хто вмирає від старості чи хвороб, — «невдахи», які потрапляють до Гель. Це часом потрактують як спекуляцію від скальдів, бо за ключовими міфами навіть божественний Бальдр потрапив після загибелі в Гельгейм. До того ж, за переказом, охоронниця Гельгейму багатирка Модґуд мовила його братові Гермоду, що порубіжним мостом через отруйну річку Ґйолль нещодавно їхало ціле озброєне воїнство.

З-поміж локацій краю Гель заслуговує згадки «Берег Мерців» (Настренд, від давньосканд. *Náströnd*), де по смерті опиняються «клятвoporушники, вбивці підступні та перелюбники», посеред «споруди» з живих змій, вічно занурені в їхню отруту. Час від часу туди навідується «чорний дракон» Нідгеґґ та гризе нещасних. Названо також брами Наґринд та Гельґринд.

Сноррі Стурлусон наводить опис палат володарки — Ельєдніра (*Éljúðnir*, букв. — сльота), за дверима — поріг-пастка Фалландафорад (*Fallandaforað*, букв. — камінь спотикання), де пораються служка Ґанґлаті (*Ganglati*, букв. — Млявий) і служниця

Ганглет (*Ganglöt*, букв. — Ледащо); її мискою є «голод» (*Hungr*), а постіллю «недуга» (*Kör*) під пологом «похмура недоля» (*Blikjandabölr*).

Етимологія

Скандинавське «*hel*» (як і англ. *hell*, нім. *Hölle*, фризьке *helle*, готське *halja*) походить від протогерманського фемінітиву **haljō* — прихована, утаєна (непрояснено, чи це назва локації, чи ім'я персонажа). Своєю чергою, лексему зводять до пізнішого аблативу протоіндоевропейської форми **kel-*, **kol-* — приховувати, затаювати, ховати. Останнє дієслово має в українській мові виразний танатологічний підтекст.

Полемічні аспекти

Готландська поминальна стела 5-7 ст., також відома як «Змієвідьма»

Принципове «вертикальне» розведення «небесної» та «благої» Вальгалли супроти «підземного» та «ганебного» краю Гель вважають пізнім явищем у свідомості скандинавів, що відбувся, ймовірно, під впливом християнства. Існує думка, що імлісті прохолодні краї Гель первинно вважали «нормативним» посмертям для всіх давніх германців, де померлі продовжували свої звичні прижиттєві справи. Хоча потойбіччя уявляли «світом навиворіт»: місяць замість сонця, гірке замість солодкого тощо. Водночас обидві згадані локації — Вальгалла (місце для обраних воїнів та звитяжців) і Берг Мерців (для приречених злочинців і проклятих) — були полярними територіями неосяжних просторів краю смерті, що призначені для «нестандартного» посмертя.

Є підстави припускати фіксацію цих уявлень в іконографії скандинавів напередодні доби вікінгів, на прикладі сюжетів поминальних стел о. Готланда. Там нерідко зображено вершника, якого зустрічає панна з питним рогом, що потрактують як в'їзд померлого князя до Вальгалли (деколи її зображено), а панну — як валькірію. Водночас долу нерідко висічено вітрильник з екіпажем вояків, а цей сюжет пов'язують із Гель. Імовірно, в такий спосіб могли маркувати відмінність посмертної долі родової еліти та її оточення, тоді як формула про «героя зі зброєю» — надбання пізнішої «демократизації» за доби вікінгів. За іншою версією, корабель міг позначати і Нагльфар — хтонічний човен Ніфльгейму з нігтів померлих, котрим мерці та велетні попливуть на штурм богів під час Раґнареку.

Вказують і на те, що фінальна (класична) версія еддичного міфу про кінець світу відчутно зменшує роль володарки Гель. Метапогляд на цей мотив увиразнює, що в останню битву мають зійтися у двобої одвічні суперники: захисник кордонів правдолюб Геймдалль битиметься з вічним порушником, брехливим Локі; вогняний володар Муспелльсгейму велет Сурт вбиває покровителя життя та родючості Фрейра; громовик Тор знову зійдеться зі «змієм Мідґарда» Йормунґандом... Лише «покровитель вовків» Одін приречений загинути в пащі Вовка Фенріра, який, втім, суперничав з одноруким богом Тюром. Дослідники вказують на нелогічність сюжету (Фенрір радше супротивник саме Тюра) та вкотре задаються питанням: з ким насправду мав би битися правитель Асґарда Одін в Останній Битві? Ще й з огляду на те, що полегли герої ейнгерії (військо Одіна) покликані боротися з ордами мерців. Припускають, що суперницею «батька полеглих» і вождя Вальгалли мала б стати Володарка смерті, котра не відпустила його сина зі своїх володінь. Понад те, висувають гіпотезу, що саме пізні переспіви скальдів зробили з Гель доньку Локі й сестру світових чудовиськ, тоді як первинно вона могла поставати супутницею Одіна (рідною сестрою та дружиною водночас, що цілком можливо в логіці міфу): супутницею, соратницею, а зрештою — суперницею.

Додатково

- В англійській мові слово «Hell» позначає пекло (за традиційними біблійними уявленнями). Через це, у масовій іконографії, особливо кінематографі англословних країн, вікінгівський світ померлих деколи зображають розпеченим і вогняним, у що самі вікінги тоді насправді не вірили.
- Відомий еддичний епізод смерті героя Ґуннара в Зміїному рові (Ормґарді, від Ormgarðr) — суголосний переказам про страту Раґнара Лодброґа та ін. легендам раннього середньовіччя. Насправді слово «Ормґард» є кеннінґом (компаративною міфологічною метафорою) краю Гель. Тобто вираз «його упекли до Зміїного рову» спершу мав значення «вбили» (пор.: «годувати круків» — битися на полі бою). Додаткова конотація: Ормґард позначав саме Настренд (Берег Мерців), що передає давня іконографія, й доля Ґуннара тоді стає позірнішою.

- Географічно царство смерті асоціювали з північним напрямком та нижньою сферою світобудови. Звідси відомий прокльон доби вікінгів — «ходи на північ і вниз» (Nogdur og niður), що вважали вельми образливим. Разом з тим цей вислів міг означати і констатацію «усе є смертним».
- У «Гетиці» хроніста Йордана згадані чаклунки галіуруни при дворі готського князя Філімера, яких він буцімто вигнав у степи, й ті породили там від демонів народ гунів. Їхню назву етимологізують і як «гель-руна», тобто «втаємничена в смерті» чи-то «вісниця смерті». Це, своєю чергою, відсилає до загадкової жінки-жриці на похоронному обряді русів, яку арабський літописець назвав «ангел смерті» (ангел, букв. — вісник). У такий спосіб декотрі дослідники вирізняють специфічну культову жіночу соціальну страту у скандинавів, згадки про яку простежують у хроністів 6–10 ст.

Джерела

- «Пророцтво Вьольви» // Старша Едда: епос / Пер. з давньоісл. В. Кривоніс. Київ : Видавництво Жупанського, 2020. С. 15–36.
- Молодша Едда / Пер. з давньоісл. В. Кривоніс. Київ : Видавництво Жупанського, 2024. 528 с.

Література

1. Ellis Davidson H. R. The Road to Hel: a Study of the Conception of the Dead in Old Norse Literature. New York : Greenwood Press, 1968. P. 65–98; 170–197.
2. Ellis Davidson H. R. Gods and Myths of Northern Europe. 2nd ed. London : Penguin Books., 1990. P. 35–39; 140–162; 202–210.
3. Linzie B. Investigating the Afterlife Concepts of the Norse Heathen: a Reconstructionist's Approach // Temple of Our Heathen Gods. 2005. URL: http://heathengods.com/library/bil_linzie/
4. Abram Ch. Hel in early Norse poetry // Viking and Medieval Scandinavia. 2006. № 2. P. 1–29.
5. Король Д. О. Вступ до історичної танатології. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 103–107; 122–143; 184–197; 207–224.
6. Король Д. О. Даниїл та Рагнарбок: гібридна ментальність в образотворчій традиції ранньої Русі // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія: Історія і теорія культури. 2021. Т. 4. С. 80–89.

Автор ВУЕ

Д. О. Король

Покликання на цю статтю: Король Д. О. Гель (міфологія) // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Гель \(міфологія\)](https://vue.gov.ua/Гель_(міфологія)) (дата звернення: 4.04.2025).

Статус гасла: Оприлюднено

Оприлюднено: 20.02.2024